

dr hab. Krzysztof Michalski
Katedra Nauk Humanistycznych i Społecznych
Wydział Zarządzania
Politechnika Rzeszowska
Al. Powstańców Warszawy 12
35-959 Rzeszów

Rzeszów, dn. 14. stycznia 2024

**RECENZJA ROZPRAWY DOKTORSKIEJ KRZYSZTOFA TARKOWSKIEGO PT.
NIEKLASYCZNA FILOZOFIA NAUKI IANA HACKINGA
NAPISANEJ POD KIERUNKIEM PROF. DR HAB. EWY BIŃCZYK**

Przedmiotem recenzowanej rozprawy są poglądy coraz bardziej wpływowego – choć wciąż mało znanego w Polsce – kanadyjskiego teoretyka nauki Iana Hackinga. Na podstawie szerokopasmowych studiów literaturowych – analiz tekstów źródłowych, opracowań oraz tekstów polemicznych, dostępnych prawie wyłącznie w języku angielskim – Autor rozprawy dokonuje interpretacji wizji nauki Hackinga (koncepcji filozoficznonaukowej) oraz nowatorskich pomysłów Hackinga na sposób jej badania (koncepcja metafizoficznonaukowa) na gruncie filozofii. Już sam wysiłek badawczy wymagany do wyekstrahowania z obszernej obcojęzycznej literatury kluczowych idei kanadyjskiego filozofa, który programowo unikając jednoznacznego samookreślenia w kontekście współczesnych kontrowersji i sporów naukoznawczych nie ułatwiał takiej interpretacji, a następnie usystematyzowania tych idei w formie całościowej koncepcji, którą Autor rozprawy konfrontuje z jednej strony z najbardziej wpływowymi stanowiskami w filozofii nauki, z drugiej zaś z osobliwymi zjawiskami, procesami i trendami obserwowanymi we współczesnej nauce, wystarczałby do uznania dokonań badawczych Krzysztofa Tarkowskiego za oryginalny wkład istotnie wzbogacający stan wiedzy filozoficznonaukowej, spełniający ustawowe wymagania do nadania mu stopnia doktora. Tymczasem Autor rozprawy nie ogranicza się jednak jedynie do prezentacji koncepcji Hackinga i rekonstruowania węzłowych punktów jego wywodu, lecz w wielu momentach przemawia własnym głosem i dzieli się własnymi, niebanalnymi przemyśleniami, zabierając głos w dyskusji nad zagadnieniami dużego kalibru, takimi jak kwestie teoretyczno-metodologicznej tożsamości filozofii nauki, przyczyny jej obecnej marnej kondycji oraz jej nowej misji w obliczu głębokich przemian dokonujących się we współczesnym systemie nauki i jej otoczeniu, w obliczu nowych funkcji i dysfunkcji nauki.

a także sposoby takiego jej zreformowania, które przywróciłyby jej należne miejsce pośród badań metanaukowych/naukoznawczych. Autor rozprawy stawia sobie przy tym ambitne – jak na rozprawę doktorską – cele: od diagnozy przyczyn kryzysu, w jakim znajduje się obecnie filozofia nauki, po wynalezienie remedium, które pozwoli jej ten kryzys przezwyciężyć.

Ocena formalnych walorów rozprawy

Strona kompozycyjna recenzowanej dysertacji nie budzi większych zastrzeżeń. Rozprawa składa się z czterech rozdziałów, w których Autor zawarł kolejno: omówienie założeń i charakterystycznych rysów, genezy/uwarunkowań powstania, procesów historycznego rozwoju klasycznego, analitycznego nurtu/paradygmatu filozofii nauki skupionego na badaniach rezultatów końcowych poznania naukowego pod kątem ich logicznej struktury i epistemologicznego statusu – nurtu zainicjowanego na gruncie pozytywizmu, wraz z uwarunkowaniami (gł. politycznymi) tego rozwoju i konsekwencjami dominacji tego nurtu w filozofii nauki oraz jego niedomaganiami (rozdział I), omówienie wybranych nurtów nieklasycznej, postpozytywistycznej filozofii nauki zaszczerpionej pod koniec lat sześćdziesiątych XX w. przez „bandę czworga” (Kuhn, Hanson, Toulmin, Feigl) na żyznym gruncie przygotowanym przez amerykański pragmatyzm i teorię krytyczną szkoły frankfurckiej oraz osadzenie podejścia I.Hackinga w tym nadzwyczaj zróżnicowanym krajobrazie połączone z krytycznym ustosunkowaniem się do niektórych nadinterpretacji poglądów autora *Ontologii historycznej* widzących w nim np. zwolennika realizmu w sporze o przedmiot poznania naukowego (rozdział II), omówienie – nawiązującej do pojęcia stylów myślenia i badań L. Flecka nad wpływem nawyków myślowych na pracę naukową – koncepcji stylów poznawczych, którą Autor rozprawy uważa za klucz do rozumienia filozoficznonaukowych poglądów Hackinga, wraz z egzemplaryczną analizą stylu myślenia naukowego opartego na pojęciu prawdopodobieństwa i statystyce (rozdział III), a w końcu demonstruje osobliwość i nowatorstwo podejścia Hackinga do zagadnień filozofii nauki na przykładzie jego rozumienia języka oraz ilustruje je przykładem pojęcia reprezentacji, wykazując, że operowanie nim jest możliwe mimo odrzucenia klasycznej, korespondencyjnej teorii prawdy i realizmu, który jest w niej presuponowany/zakodowany (rozdział IV).

Struktura całości i sposób podziału treści (ilość i kolejność rozdziałów) odpowiadają tematyce rozprawy i zostały przez Autora odpowiednio uzasadnione. Obowiązkowe elementy formalne, takie jak strona tytułowa, spis treści, wstęp, zakończenie, bibliografia i przypisy źródłowe zostały sporządzone prawidłowo i zawierają wszystkie wymagane informacje.

M. Duda

Rozprawa nie zawiera jedynie streszczenia w języku kongresowym, co jest niezrozumiałe w przypadku Autora władającego biegle językiem angielskim.

Rozprawa została przygotowana starannie pod względem edytorskim z dużą dbałością o szczegóły. Autor zadał sobie dużo trudu, aby skatalogować publikowane oraz niepublikowane prace Iana Hackinga i dodać wykaz twórczości kanadyjskiego filozofa wraz z polskimi przekładami i opracowaniami poświęconymi jego myśli, choć tematyka rozprawy i cele badawcze Autora w zasadzie tego nie wymagały.

Rozprawa została napisana względnie poprawną polszczyzną. Pewne zastrzeżenia budzi interpunkcja, choć błędy interpunkcyjne zasadniczo nie stanowią przeszkody w zrozumieniu twierdzeń Autora i śledzeniu logiki jego wyводу. Autor rozprawy często stosuje wtrącenia, które oddziela od właściwego zdania przecinkami (np. „czymś, do czego mamy bezpośredni dostęp, ale, przede wszystkim, są indywidualne” – s. 5). Nadmiar przecinków skłania Autora czasami do rezygnacji z części z nich. Z punktu widzenia zarówno poprawności języka, jak i komunikatywności przekazu lepiej byłoby takie wtrącenia oddzielać myślnikami, zgodnie z zaleceniami Słownika Języka Polskiego PWN. Zdarzają się też sporadycznie różnego typu błędy językowe: gramatyczne albo stylistyczne, takie jak m.in. niewłaściwe użycie imiesłowowego równoważnika zdania (np. „szukając źródeł, które ukształtowały współczesną filozofię nauki, dobrym pomysłem wydaje się zwrócenie...” – s. 16, czy „nagminny braku tytułów” – s. 6, „krytykowanie tej tradycji, przesłaniała nam alternatywne możliwości” – s. 13 itp.). Drobne błędy powstałe prawdopodobnie w ferworze pracy twórczej lub w następstwie przeróbek pierwotnego tekstu nie obniżają znacząco przyjemności z czytania wywodów Autora napisanych wartkim językiem i komunikatywnym stylem umiejętnie nadającym fachowemu żargonowi filozofii nauki przystępną formę zrozumiałą dla laików – wywodów wciągających, intrygujących, napisanych z polotem literackim, momentami dowcipnych, pełnych akcji i osobistego zaangażowania oraz śmiałych tez – precyzyjnie sformułowanych i w większości przekonująco uzasadnionych.

Ocena merytorycznych walorów rozprawy

Zarówno baza źródłowa, jak i trafność interpretacji poglądów I. Hackinga nie budzą żadnych zastrzeżeń. Zapoznanie się z całością dorobku tego uczonego – nie wyłączając prac dotąd niepublikowanych – wymagało od Autora rozprawy niemało fadygi nie tylko ze względu na niedostępność większości źródeł w Polsce i konieczność prowadzenia badań literaturowych w ramach pobytu w Kanadzie, ale także ze względu na fakt, że publikacje te są dostępne w

M. W. W.

większości w języku angielskim. Oprócz umiejętności interpretacji obszernej specjalistycznej bazy źródłowej w języku angielskim wymagającej wysokiego poziomu wiedzy naukoznawczej i przekrojowej wiedzy ogólnofilozoficznej Autor rozprawy wykazał się nie tylko dobrą orientacją w aktualnym stanie dyskusji na gruncie samej filozofii nauki, świadomością uwarunkowań jej historycznego rozwoju, rozumieniem istoty głównych kontrowersji i dobrą znajomością głównych stanowisk w sporach, ale także dobrym przygotowaniem warsztatowym do samodzielnej pracy badawczej na polu filozofii nauki. Skrupulatnie penetrując wyznaczone przez siebie pole problemowe, Krzysztof Tarkowski umiejętnie rozpoznaje problemy badawcze i jasno je formułuje w postaci pytań, na które poszukuje odpowiedzi zarówno w pismach Hackinga, jak i w pismach innych myślicieli zaliczanych do post-pozytywistycznych nurtów filozofii nauki, a gdy nie znajduje gotowych odpowiedzi, podejmuje samodzielną refleksję, która w wielu miejscach doprowadza go do oryginalnych spostrzeżeń lub nowatorskich pomysłów rozwiązań. Nierzadko dyskutuje sam ze sobą i swoje wywody opatruje refleksją towarzyszącą na metapoziomie, dzięki czemu czytelnik ma poczucie, że Autor ma kontrolę nad tym, co robi, a czynności przez niego podejmowane są przemyślane.

Rozprawa Krzysztofa Tarkowskiego wyjaśnia sporo wątpliwości i rozstrzyga sporo kontrowersji, jakie nasuwają się każdemu, kto sięgnie po prace Hackinga, zwłaszcza te nieliczne dostępne w polskim przekładzie. Ujęcie problematyki omawianej w kontekście poglądów Hackinga przez Krzysztofa Tarkowskiego cechuje się oryginalnością, a w odniesieniu do niektórych zagadnień można dopatrzeć się w przemyśleniach Autora nawet elementów nowatorstwa. Krzysztof Tarkowski sygnalizuje nowe, niezauważane dotąd problemy związane z niektórymi współczesnymi sposobami uprawiania nauki, zwyczajami panującymi w różnych dziedzinach nauki i współczesnymi uwarunkowaniami praktyki badawczej – problemy, które mają specyficznie filozoficzny charakter lub nadają się do filozoficznej obróbki. Autor prezentuje również – inspirowane myślą Hackinga – oryginalne rozwiązania niektórych z takich problemów, w tym problemów doniosłych z punktu widzenia filozofii nauki. Rozprawa zawiera również sporo nowej wiedzy, istotnie wzbogacającej aktualny stan wiedzy naukoznawczej w Polsce i przesuwającej jej dotychczasowe granice. Autor otwiera wiele interesujących perspektyw, umożliwiających nowe spojrzenie na zjawiska dobrze znane i gruntownie zbadane na gruncie filozofii nauki oraz skłaniające do rewizji i przemyślenia na nowo pewnych utrwalonych pojęć, przekonań i schematów myślenia oraz dostarcza nowych impulsów i wątków do dyskusji naukoznawczych. Rezultaty osiągnięte przez Krzysztofa Tarkowskiego mają istotne znaczenie dla rozwoju filozoficznej refleksji nad

M. M. M.

przełomowymi zmianami, jakie pod wpływem gwałtownego przyrostu wiedzy przekraczającego zdolności percepcji i interioryzacji ludzkiego umysłu, przyspieszającej balkanizacji (coraz węższa specjalizacja, skutkująca rozpadem naukowego obrazu zjawisk na setki wzajemnie niekompatybilnych opisów i wyjaśnień), pauperyzacja klasy akademickiej oraz zmiana sposobu finansowania badań sprzyjające uwikłaniu nauki w niebezpieczne związki oraz różnego typu nadużyciom przyczyniającym się do utraty społecznego zaufania dla naukowych dowodów, a także pod wpływem wzrastającej w erze postprawdy zbiorowej dezorientacji spowodowanej dezinformacją, propagandą i manipulacją dokonują się obecnie w nauce.

Autor rozprawy – podobnie jak sam Ian Hacking – ograniczył się w analizie do zjawisk typowych dla nauki normalnej w rozumieniu Kuhna, czyli poznania szczegółowonaukowego, pomijając postnormalne formaty działalności naukowej (Funtowicz/Ravetz)/Mode-2 (Novotny), które jeszcze do niedawna stanowiły peryferyjne zjawiska w krajobrazie współczesnej nauki, natomiast obecnie zyskują na znaczeniu pod wpływem zmian w otoczeniu instytucjonalnej nauki i pojawienia się zapotrzebowania na społecznie wiarygodną, uzgodnioną i wytwarzaną na społecznie uczciwych warunkach wiedzę orientującą. Krzysztof Tarkowski popiera postulaty Hackinga dotyczące porzucenia pozytywistycznego stylu poznawczego w filozofii nauki jako wygodnego podejścia z jednej strony legitymizującego nieadekwatne modele naukowego poznania obowiązujące w większości dyscyplin (m.in. mierzalność i obliczalność jako faworyzowana strategia obiektywizacyjna, mechanistyczno-redukcyjno-logiczne podejście do złożoności i uznanie elementaryzacji za jedyny słuszny sposób postępowania ze złożonością, liniowo-deterministyczne rozumienie przyczynowości, wygórowane wymagania ścisłości stawiane naukowym dowodom, kartezjański metodyczny sceptycyzm nakazujący rozstrzygnięcie wątpliwości na niekorzyść wątpliwości itp.) oraz sprzyjające nadużywaniu naukowego dowodu do niecznych celów – co potęguje społeczną nieufność do profesjonalnej nauki – oraz skutecznie odwracającego uwagę od niedomagań, dysfunkcji, patologii i niebezpiecznych związków, w jakie uwikłana jest współczesna nauka, z drugiej zaś gwarantuje stagnację w filozofii nauki i przyczynia się do jej postępującej marginalizacji w obliczu dynamicznego rozwoju refleksji naukoznawczej na gruncie innych dyscyplin. Poza obszarem zainteresowania Autora rozprawy znalazły się natomiast postnormalne sytuacje badawcze, cechujące się niepewnością faktów, spornością wartości, wysoką stawką i koniecznością szybkiego podejmowania kolektywnie wiążących decyzji. Takie sytuacje badawcze, których znaczenie obecnie szybko rośnie pod wpływem przemian

Melville

cywilizacyjnych i które niebawem mogą stać się całkowicie odrębną domeną nowego typu działalności naukowo-badawczej, są nieuchwytnie dla schematów i procedur normalnej nauki, na której skupiają się zarówno Ian Hacking, jak i Autor rozprawy. W związku z pominięciem alternatywnych, inkluzyjnych sposobów uprawiania nauki – znacznie ważniejszych dla zwykłych obywateli od tradycyjnych, ekskluzyjnych procesów produkcji wysokospecjalistycznej wiedzy zastrzeżonych dla wtajemniczonych – wiele pytań filozoficznonaukowych, które ludzkość zada sobie jutro, w ogóle nie zostało w rozprawie postawionych albo pozostało bez odpowiedzi. Tymczasem to właśnie nowe domeny i sposoby uprawiania działalności naukowo-badawczej, w przypadku których procesy poznawcze mają charakter interakcyjny i uczestniczą w nich nie tylko przedstawiciele odmiennych kultur eksperckich, ale często również osoby spoza profesjonalnej nauki (interesariusze, przedstawiciele opinii publicznej itp.), mogą dostarczyć filozofii nauki świeżego materiału do poznawczej obróbki oraz otworzyć przed filozofią nauki nowe wymiary percepcji zjawisk i rozumienia problemów nieosiągalne na gruncie statycznych podejść zogniskowanych na gotowych rezultatach naukowego poznania.

W odniesieniu do zagadnień podjętych w ostatnim rozdziale pewien niedosyt pozostawiło pominięcie wpływowych koncepcji Habermasa – przede wszystkim koncepcji racjonalności komunikacyjnej i konsensualnej teorii prawdy – zwłaszcza wobec zauważalnej zbieżności niektórych poglądów obu myślicieli. Wiele twierdzeń zawartych w rozprawie – dotyczy to zarówno przywołań wypowiedzi Hackinga, jak i sformułowań Interpretatora jego myśli – brzmi prowokacyjnie i może budzić pewne kontrowersje, ale jest to – jak się wydaje – cena, jaką płaci się za konsekwencję w myśleniu i odwagę kierowania się własnym rozumem, zamiast podążania utartymi ścieżkami.

W związku z wysoką (za-)wartością poznawczą niektórych części rozprawy i w związku z tym, że została ona jako całość skomponowana w sposób przemyślany z całą pewnością zasługuje ona na opublikowanie w całości w formie monografii (po nieznacznej obróbce językowo-edytorskiej i pewnych uzupełnieniach).

Konkluzja

Rozprawa przedłożona do oceny jest efektem poważnego, oryginalnego przedsięwzięcia badawczego, którego realizacja wymagała dużego wysiłku. Autor podjął w niej problemy doniosłe z punktu widzenia przyszłości filozofii nauki i umiejętnie je rozwiązał, czerpiąc inspirację z myśli Iana Hackinga i przesuując dotychczasowe granice wiedzy w tej

subdyscyplinie filozofii. Autor rozprawy wykazał się nie tylko wysokim poziomem wiedzy teoretycznej – zarówno wiedzy ogólnofilozoficznej i ogólnonaukowej, jak i gruntowną znajomością problematyki filozofii nauki, jej współczesnych nurtów i najważniejszych stanowisk w aktualnych dyskusjach w tej subdyscyplinie – ale także praktycznymi umiejętnościami samodzielnego prowadzenia pracy naukowej na tym polu oraz dobrym przygotowaniem warsztatowym. Biorąc pod uwagę wskazane powyżej elementy oceny z przekonaniem stwierdzam, że rozprawa Krzysztofa Tarkowskiego pt. *Nieklasyczna filozofia nauki Iana Hackinga* spełnia wymagania stawiane rozprawom doktorskim w dyscyplinie filozofia w świetle Ustawy z dnia 20. lipca 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce i w związku z tym z przyjemnością wnioskuję o dopuszczenie kandydata do dalszych etapów postępowania awansowego.

